

Dr Bogumil Hrabak

METALI I OTOPINE IZ BOSNE I SRBIJE NA TRŽISTIMA ARAPSKIH ZEMALJA (XIV—XVI v.)

Metali i otopine iz srpske i bosanske države izvozili su se tokom zrelog srednjeg veka u Dubrovnik, a odatle u Veneciju¹⁾ i drugde u Italiju (Sicilija, Apulija, Marke, Napulj i Gaeta, Piza i Firenca) ili na Levant (Aleksandrija, Sirija). Slanje metala u rudama u siromašne arapske zemlje bilo je nešto kasnijeg datuma, ali je istorijski bilo od velikog značaja. Uostalom, već zato što su Aleksandrija i sirijske luke bile u vremenu od krstaških ratova do poslednjih godina XV stoleća svetske pijace za nabavku začina i drugih skupih i traženih artikala sa Srednjeg i Dalekog istoka. Srebro, olovo i druge otopine bili su na tim tržištima najprivlačnija roba za arapske preprodavce.

Prisutnost Dubrovčana u Aleksandriji treba konstatovati za prvu četvrtinu XIII veka, a u Tunisu i Berberskoj, svakako, od 1232. godine.²⁾ Posle pada grada Akona u ruke Mameluka (1291), papa je zabranio trgovinu hrišćana sa muslimanima kako se ovi posljednji ne bi pomoću nje ojačali. Dubrovčani su ponovo oživeli svoje dodire s Egiptom posle 1355, odnosno 1358. godine. Ta reanimacija dolazi još više do izražaja od 70-ih godina XIV veka, pošto su intervencijom ugarsko-hrvatskog kralja dobili (1373) od pape dozvolu za trgovinu s neverničkim zemljama. Podanici grada sv. Vlaha nisu se najpre duže zadržavali u dalekim lukama, nego su poslovali s domaćim i stranim trgovcima.

Svi proizvodi rudarstva nisu se ni izdaleka nalazili u sličnim količinama u pomenutom dubrovačkom transportu. Gvožđe od koga su Saraceni iskivali oružje i čiji je izvoz, načelno, stalno bio zabranjen, Dubrovčani nisu dovozili. Bakar, takođe značajan u tadašnjem naoružanju (jer su se od njega pravili topovi), takođe nije privlačio iole veću pažnju eksportera male slovenske jadranske republike, svakako već zato što je on bio skup i u

1) Vidi: B. Hrabak, »Prodaja proizvoda bosanskog rudarstva u Veneciji i Mlečanima u Dalmaciji«, *Godišnjak Društva istoričara BiH XX—XXVII* (1976), 59—72.

2) J. Lučić, »Pomorsko-trgovačke veze Dubrovnika na Mediteranu u XIII stoljeću«, *Rad JAZU 359, Zagreb 1971*, 153—54 (bez pomena metala pa i gvožđa).

3) B. Krekić, *Dubrovnik i Levant* (1280—1460), Beograd 1956, 146—47.

dubrovačkim magacinima. Srebro i olovo, međutim, imaće primat u izvoznj listi za Egipat i Siriju, a takođe otopina »terra gletta«, olovni oksid. Ipak treba napomenuti da je sredinom XV veka i skupi crvac (realgar) prokrcio sebi put ne samo u Veneciju i Firencu, u velika italijanska tkačka središta, nego i u Aleksandriju, gdje je, možda, služio i za dobijanje jarko-masne crvene boje pri finalizaciji poznatih istočnjačkih svilenih tkanina.

Dubrovčani su, uglavnom, plovili u Aleksandriju, svakako zato što su pozicije Mlečana u Siriji bile toliko dominantne da su isključivale uspešan nastup Dubrovčana.

I Zlato

Zlato je prvi metal koji se izričito pominje u dubrovačkim brodskim tovarima za luku koja je predstavljala vrata Istoka. Godine 1280. jedan mornar na dubrovačkoj lađi, polazeći za Aleksandriju i Apuliju, poneo je trgovine radi sedam unča (manje od jedne četvrtine) zlata, koje je dobio od brata, koji je živeo u gradu Trani.¹⁾ Slanje robe za Aleksandriju iz apulijskih gradova nije bio nikakav specijalan slučaj, nego čak neko pravilo, jer je deo tereta (ulje, med i slično) upravo i ukrcavan u Leče i drugim apulijskim pristaništima. Uostalom, posredstvom Apulije Dubrovčani su, kod izvoza plemenitih metala, izbegavali striktnu kontrolu Venecije, pod čijom su se vrhovnom vlašću tada nalazili.

Arapski trgovci su najradije primali zlato ne samo zbog njegove najveće metalne vrednosti i prednosti kod tezaurisanja, nego i zato što im je ono služilo pri izradi izuzetno finih i skupih tkanina, na primer aleksandrijskog svilenog brokata, istkanog zlatnim žicama.²⁾

Zlato će se samo izuzetno pominjati pri dovozu robe u Aleksandriju. i dalje u sasvim skromnim količinama, i to obično zajedno sa srebrom. Na primer, u jednoj lađi koja je iz Ankone plovila ka Siriji (1448) i koja se razbila u vodama Splita, pored srebra i druge robe bila je i izvesna količina zlata.³⁾ Jedan nobil Crijević, pak, osigurao je aprila 1586. zlato, srebro i gotov novac što je poslao u Aleksandriju da bi se nabavila nova roba; osiguranje se odnosilo samo na svotu od 150 škuda.⁴⁾

Indirektan pomen izvoza zlata predstavljaju ugovorne klauzule o plaćanju vozarine, gde se ponekad izričito pominje isplata u aleksandrijskim sarafima, i to u zlatu.⁵⁾ Zlato se izvozilo i u obliku mletačke monete.⁶⁾

Kao što je zlato bilo prvi po vremenu bio je i posljednji metal koji su Dubrovčani dovozili u arapske zemlje.

1) B. Krekić, *Dubrovnik (Raguse) et le Levant au moyen âge*, Paris-La Haye 1961, 113 i dokumenat br. 11.

2) Isto, str. 266, br. 629 (23. XII 1416); Historijski arhiv Dubrovnika (u daljem tekstu: HAD, div. not. XLIX, 22' (zlatni aleksandrijski brokat, 1462); Div. not. LXII, 62 (1476: petias duas drappi de auro, unam crimisinam et aliam alexandrinam).

3) B. Krekić, *Dubrovnik (Raguse)*, str. 356—57, br. 1143a. — I ti metali su možda prethodno dovezeni u Marke.

4) HAD, Noli et sic. XX, 143'—5.

5) Jedan slučaj: HAD, Div. not. XCIII, 179—9' (1517).

6) HAD, Div. canc. LXXXIV, 36'—37 (1485).

II Srebro

Kao što je poznato, Evropa je u trgovini s Bliskim istokom imala pasivan bilans. Pasiva u razmeni pokrivena je odlivom plemenitih metala, posebno srebra. Upravo, polet u eksploataciji ruda i omogućio je širenje obima prometa u pomenutoj razmeni.¹⁾ Ekspanzija rudokopnje od 20-ih godina XV veka odnosi se na Srbiju i Bosnu, čijim plemenitim metalima su upravo i trgovali trgovci jadranskog basena.¹⁾ Obično se smatra da je dolaskom Turaka Osmanlija prestao dovoz srebra iz balkanskih zemalja. Bez obzira na zabrane, srebro se i dalje, krijumčarenjem, dovozi. Iako se taj dovoz ne može pratiti arhivskim dokumentima, da ga je bilo i da je on bio intenzivan, svedoči okolnost da je tek posle tursko-mletačkog rata 1499—1503. nastao pravi izvoz srebra za Egipat, s najvećim brojem arhivskih pomena.

Ipak, kad je reč o ranijem izvozu, do sredine 50-ih godina XV veka, izgleda da se radilo o većim količinama i srebra i drugih metala. Pored toga, odvozila se i srebrnina²⁾, dakle izrađen nakit, a ne samo srebrni novac i metal.

Izgleda da je jedan pripadnik aristokratske porodice Krusića (de Crosio) prvih godina XIV veka izvezio srebro u Aleksandriju; jedan njegov stric je nešto ranije dogonio u Dubrovnik srebro iz Brskova.³⁾

Dokumentacija o prometu srebra na Istok je potom ćutljiva skoro 150 godina. Ona je progovorila, izgleda, pre svega zbog toga što su Dubrovčani počeli da donose (1450, 1452, 1453) na Istok loše srebro, povodom čega su nastale represalije, a time i sporovi među dubrovačkim trgovcima. Kupac takvog srebra bio je i kadija Mustafa, aleksandrijski trgovac.⁴⁾ Štaviše, 1450. godine pominje se u Aleksandriji neki »Abdelasen Moro, maestro de conoscier argenti«, tj. tehnolog koji je prepoznavao i davao potvrdu o bonitetu srebra, naplaćujući analizu sa 5% vrednosti srebra.⁵⁾ Takva profesionalizacija ukazuje na obilan dovoz srebra u Aleksandriju.

Sredinom XV veka ankonski brodovlasnici i kapetani ne retko preuzimaju od dubrovačkih nobila srebro i novac da ih prevezu u Aleksandriju ili Siriju i tu zamene za drugu robu.⁶⁾ Retke su bile pošiljke pojedinaca ili poslovnih društava koje su prelazile 1.000 ili 1.500 dukata srebrnog metala.⁷⁾

1) G. Grdić, *Privredna istorija Evrope. Pozna antika-Srednji vek*, Beograd 1952,

2) B. Krekić, *Dubrovnik (Raguse)*, str. 245, br. 493 (za prodaju u Damask). — Toga je bilo i kasnije, na primjer, neko srebro je 1474. slato za prodaju u Aleksandriju (HAD, Sent. canc. LXII, 255'—56).

3) Gr. Cremošnik, *Kancelarijski i notarski spisi 1278—1301*, Beograd 1932, 261: I. Manken, *Dubrovački patricijat u XIV veku*, Beograd 1932, 261;

4) B. Krekić, *Dubrovčani i Levant*, 112; B. Krekić, *Dubrovnik (Raguse)*, str. 379, br. 1258. — I kasnije se sreće loše srebro, čak »uno ducato de argento falso (HAD, Div. not. LXXXIII, 127', 1504).

5) Dvojica dubrovačkih nobila isplatila su pet dukata i deset solida da im provere važnost srebra čija je vrednost iznosila 105 1/2 dukata (HAD, Div. canc. LXXVI, 58') Taj majstor »fo portado carta de Naderchas« (Isto).

6) HAD, Deb. not. XXVII, 53' (100 litara srebra i 750 dukata Ilije P. Bunića).

7) Srebra, ali i druge robe za Aleksandriju jednog Kaboge i jednog Crijevića za 1403 dukata (HAD, Deb. not. XXVII, 25', 13. I 1452). — Godine 1452. jedan Gučetić i jedan Lukarević su takođe prevozili srebro u Aleksandriju, pri čemu je nastala šteta (HAD, Mob. ord. II, 38, 194, 204).

Bez obzira na ovu uzdržljivost istinskih izvora o izvozu plemenitih i skupih metala u pravcu Istoka je nesumnjivo bilo i u prvoj polovini XV stoleća. Spomen o tome ostavio je i poznati opisivač Dubrovnika 30-ih godina i oko 1440. Filip de Diversis. Već u prvoj glavi svoga spisa on beleži da dubrovački trgovci dovoze s kopna zlato, srebro, olovo, krmez, biber, vosak i drugu robu od velike vrednosti — iz Jedrena, iz Raške (posebno iz Novog Brda) i iz Bosne. Odmah zatim piše da iz ovoga grada morem izvoze zlato, srebro, olovo, korale i drugi vredan esap. Te trgovce koji se bave kupovinom i prodajom zlata, srebra, olova, krmeza, žita itd. Diversis ubraja među najveće i najbogatije.⁸⁾

Ovo bi potvrđivali navodi u jednom sporu, vođenom marta 1448, između Župana Bunića i Pavla N. Pucića. Pucić je predao Buniću 43 litre i 5 unča argenti albi et fini a da ga odnose i unovči u Siriji. To je bilo aprila 1443. godine.⁹⁾

Tih godina ima i pojava da se srebro prevozi u Apuliju, gde je ono preprodavano pa potom upućivano na Levant, jer agrarna Apulija nije imala gde drugde potrošiti znatno akumuliran novac, osim u začine i bogate tkanine s Istoka.¹⁰⁾

Druga polovina XV veka s dugotrajnim ratovima hrišćana s Turcima i na morima nije u privrednom pogledu ništa naročito donela ni u prometu s Dubrovnikom. Godine 1492. i 1493. beleži se dovoz srebra u Aleksandriju za kupovinu bibera; ovaj takođe nije bio jevtin, tako da je za jedan svitak bibera trebalo dati čak 20 litara, pa i koju unču više, srebra.¹¹⁾

Još mletačko-turski rat 1499—1503. godine nije bio okončan, a već je počeo period velikog izvoza metala iz Dubrovnika u Egipat koji nije trajao ni punu deceniju i po. Zanimljivo je da je cena dubrovačkog srebra u Aleksandriji 1501, iako nije bilo velike ponude, bila dosta niska: za 12 litara i 6½ unče dubrovačke mere dobijeno je samo 88½ dukata.¹²⁾ Rat s Turcima nije naudio veletrgovcima Mlečanima u velikoj mamelučkoj luci, tako da je jedan od njih, Alvize Moro, dobijao izrađene srebrne predmete od dubrovačkih zlatara; jedna pošiljka koja je 1503. godine došla pred dubrovačke sudije dostigla je vrednost od 256 dukata.¹³⁾ Pomenuti Mlečanin isplaćivao je dubrovačku srebrninu biberom i drugim začинима koje je nabavljao od dvojice arapskih Jevreja; u vezi s izvoznom robom, pak, sporio se s dubrovačkim pomorcima.¹⁴⁾ Mlečani su sprečavali jačanje dubrovačkog prisustva u Aleksandriji i na otvorenom moru. Mletački providur flote oktobra 1505.

8) Filip de Diversis de Quartigianis, *Opis položaja, zgrada, državnog uređenja i pohvalnih običaja slavnog grada Dubrovnika* (preveo Ivan Božić), Dubrovnik br. 3/1973, 15 i 30.

9) HAD, Div. not. XXXII, 129 i 153.

10) Na primjer, jedan Firentinac, Antonio de Ristanis, dobio je presudu 1439. godine protiv Junija Grdečevića sa Šipana, preko koga je bratu Bartolomeu u Barletu poslao 20 litara srebra (HAD, Sent. canc. X, 49—9').

11) HAD, Mob. ord. XIII, 127 (1492), 111 at o 110' at (1492); Sent. canc. LII, 9 (1493).

12) HAD, Div. not. LXXXI, 70, 1.

13) HAD, Cons. rog. XXIX, 169', 170', 174, 181; Sent. canc. LXIV, 145—5'

14) HAD, Sent. canc. LXIII, 208' — 10 (duobus Judeis Mavris).

u vodama Kuculari (zapadna Grčka), na primer, oduzeo je s broda jednog Lopuđanina srebro u iznosu od 500 dukata.¹⁵⁾

Nezgode pri donošenju i prodaje srebra na vratima Istoka nastajale su ponekad i zato što su posle višenedeljne plovidbe prodavci ili komisionari dubrovačkog plemenitog metala umirali u često zaraženom gradu, te je njihova imovina prepuštana slučaju.¹⁶⁾ Zbog toga i nije čudno što je radno posredništvo pri izvozu u Aleksandriji plaćano sa 50% dobitka. Ti poslovni posrednici bili su ponekad i sami pomorci, te je i iz takve prakse nastajala posebna unosnost brodarenja. To srebro odvoženo je u osrednjim količinama, a često i količine izrađenih srebrnih dugmadi, popularnih i u muslimanskom svetu, nisu bile male.¹⁷⁾ Izgleda da je i cena srebra iz Dubrovnika nešto malo skočila u odnosu na 1501. godinu: maja 1507. jedan davalac srebra u komisijon iz Dubrovnika tražio je na 8 libara i jednu unču 60 dukata čiste zarade, što znači da se cena znatnije udaljila od ranijih 7 dukata i nešto od litre.¹⁸⁾ Prvih godina XVI veka ponovo je zaoštreno pitanje kvaliteta pomenutog metala koji su Dubrovčani donosili na aleksandrijsku pijacu, jer se u više dokumenata pominje bolano srebro (tj. ono za koje je garantovala dubrovačka država svojim žigom) odnosno fino srebro.¹⁹⁾

Novac dobijen od prodaje srebra unovčavao se kupovanjem bibera i drugih začina, ali ne i druge, manje vredne robe. Ako uslovi pri kupovini začina nisu bili povoljni, ili ako je dubrovačkom prodavcu bio potreban gotov novac, srebro se nije trampilo nego prodavalo za domaću mamelučku ili koju stranu valutu. Bilo je, međutim, slučajeva kad se za srebro kupljena roba nije slala u pravcu Jadrana, nego na zapad, čak i onaj krajnji. U jednom slučaju 1510. godine s robom koja se zamenila za srebro trebalo je otići u Francusku, a potom i u Englesku, gde je za levantske potrošače trebalo nabaviti poznate engleske vunene tkanine — karizeje.²⁰⁾ Jedan drugi primer takve plovidbe takođe je iz iste godine: sa 10 litara i 8 unči finog srebra (»agrento fino de bollo de messer S. Biasio) nobila Mata Iv. Kaboge, s uljem iz Minopoli i sa 66 buradi (18.024 velikih mletačkih litara) »mortasangu« (boje) Nikola And. Nemanjić trebalo je da otplovi u Aleksandriju, da to unovči za biber i druge začine, te da otplovi u Marsej, Lion i drugde u

15) HAD, Div. not. LXXXV, 130' od 30. VI 1506. Trinaest udeonika u ovom srebru poslalo je punomoćnika u Veneciju da izdejstvuje oslobođenje toga srebra, dajući mu 20% uterane vrednosti. Taj punomoćnik bio je Miho Markov (HAD, Pros. not. XI, 17—17'). Vidi i: Cons. rog. XXX, 154 od 18. VII 1506 (pismo duždu).

16) Jedan primer iz 1506. godine: HAD, Div. not. LXXXVI, 23'.

17) HAD, Mob. ord. XX, 128' at (28 litara i 7 unči finog srebra u komadima i sedam unči u dugmadima); Mob. ord. XXI, 85' (10 libri, 1 unča i 2 aksađe); Div. canc. 118' — 20 (osiguranje srebra na plovidbi za 485 dukata; količina je morala biti veća, jer retko kad svota osiguranja dostiže ukupnu vrednost tovara; polazak broda na Istok bio je iz Apulije); Mob. ord. XXII, 13 od 12. I 1509 (15 litara, 10 unči i 3 aksađe); Div. canc. CII, 63 (1510; 18 litara i 11 unči); Div. not. XCI, 142' (1514; 34 litara, 6 unči i 3 aksađe finog srebra).

18) HAD, Mob. ord. XXI, 83' at.

19) HAD, Div. not. LXXXIV, 114; Mob. ord. XXI, 83'at i 89 at; XXII, 13; Proc. not. XII, 7—7' (1511; 9 litara, 4 unče i 5 aksađa u dva komada).

20) HAD, Div. canc. CII, 63.; Delimično: V. Kostić, *Dubrovnik i Engleska 1300—1650*, Beograd 1975, 110.

Francusku; tu bi robu prodao, a novac bi u Lionu trasirao na London, te bi u Engleskoj kupio karizeja obojenih u boje koje se traže u Turskoj, pa bi se preko Sicilije vratio u Dubrovnik.²¹⁾ Pomorac Nemanjić prodao je, juna 1510, to srebro u Aleksandriji za »ducati 104 la miare di drami«, s tim što je srebro težilo 987 drama; začine nije odmah kupio, jer su ih mletačke i francuske lađe nakupovale u velikoj količini, a začine u vidu prašine iz magacina nije hteo da uzima, tim pre što je saznao da će robe biti kad stignu karavani, odnosno da će začina dosta biti u mesecu septembru; na Zapad je Nemanjić nameravao da otplovi meseca novembra, zajedno sa navom aleksandrijskog konzula.²²⁾ Isti Nemanjić primio je od jednog drugog sugrađanina (Nikola To. Dobrić) 12 litara bolanog srebra i 20 posuda ulja, te mu je u Aleksandriji kupio bibera i drugih aromata za oko 700 dukata, poslavši 34 džakova te robe lađom Mata Kolendića.²³⁾

Treba zapaziti da se cena srebra iz Dubrovnika u sledeće tri godine znatno povećala, jer se od oko 7 $\frac{1}{2}$ dukata čiste zarade u 1507. godini popekla na blizu 10 dukata litra (ali ne računajući komisionarevu proviziju). Jedan dubrovački prodavac za 10 litara, 9 unči i 4 aksađa finog, bolanog srebra (1512), tražio je od svog komisionara 100 dukata, kao prvi zahtev.²⁴⁾ Jedan drugi zahtevao je za 8 litara i jednu unču (1511) 75 dukata.²⁵⁾ Početkom 1512. godine jedan zahtev (uvaživši proviziju) bio je umereniji: 7 dukata i 12 groša za litru bolancg srebra.²⁶⁾

Poznati katalonski trgovac i konzul Katalana u Dubrovniku Peroto Torilje i njegov kompanjon Marin Nik. Lukarić počeli su 1511—1512. godine slati u Aleksandriju uz srebro i korale.²⁷⁾ Po jednom aktu Perotove udove uz ova dva skupa artikla slata je i gleta (terra gletta) još 1510. s tim što je za novčenu vrednost trebalo kupiti bibera i potom ga odvesti u Francusku, Adamu Rondini u Marsej; količine nisu bile male, jer je samo začina zinziberibeledi, koji nije sačinjavao glavni teret, bilo za 1430 $\frac{1}{2}$ rotula.²⁸⁾ Trgovina grupom artikala srebro — korali iz Dubrovnika bila je zastupljena i u poslovima katalonskog (i dubrovačkog konzula u Aleksandriji Filipa de Perta; korali i srebro upotrebljavali su se preko njega i za plaćanje dugova.²⁹⁾ Inače, Dubrovačka vlada je srebrom plaćala porudžbine začina i kad je u Aleksandriji dobila vice-konzula iz redova svoje vlastele.³⁰⁾ Preko njega su isplaćivane i obaveze u srebru mamelučkom sultanu i aleksandrijskom admiralu.³¹⁾

Iz jednog obračuna, obavljenog 1. januara 1512. u Dubrovniku, mogu se videti kolike su bile obaveze u raznim plaćanjima prilikom donošenja srebra u Aleksandriju: za brodsku vozarinu davalo se $\frac{1}{2}\%$ ukupne vredno-

21) HAD, Div. canc. CVII, 104' — 5'.

22) HAD, Div. not. LXXXIX, 179' — 80.

23) HAD, Mob. ord. XXV, 5 at.

24) HAD, Mob. ord. XXVI, 31' (Marin Stj. Bunić i Jakov II. Bunić), 86.

25) HAD, Mob. ord. XXV, 156 at.

26) HAD, Div. canc. CIII, 156'.

27) HAD, Div. canc. CIV, 1—1'. — O izvozu korala u Aleksandriju vidi: J. Tadić, *Jevreji i Dubrovnik do polovine XVII stoljeća*, Sarajevo 1937, 16.

28) HAD, Div. canc. CIX, 113—14. — Rotula 1430 $\frac{1}{2}$ čini oko 1655 dubrovačkih litara.

29) HAD, Proc. not. XIIIb, 75—77' od 28. XI 1515.

30) HAD, Lett. Lev. XIX, 80' od februara 1516.

31) HAD, Cons. rog. XXXIV, 77' (1516).

sti srebra, za sultanovo pravo — 1⁰/₀, za konzulatske takse — 3⁰/₀, za proviziju prodavcu — komisionaru — 2⁰/₀. Cena je utvrđivana po 1.000 drama, i tokom 1511. godine iznosila je 108—114 dukata. Isplata bi se vršila u domaćoj egipatskoj moneti — u safarima i majdinima, ali su se kao manje novčanice javljale i Dubrovčanima dobro poznate tanke srebrene aspre (akče). Konzul bi imao pravo i na naplatu takse od mornara s broda koji je doneo robu, dakle i srebro,³²⁾

U drugoj dekadi XVI stoleća došlo je do promene kod kupovine robe za novac dobijen prodajom srebra. Ranije su uzimani samo biber i začini, a od 1512. godine i lan.³³⁾ Ipak, začini su i dalje smatrani kao najprihvatljiviji kupovni artikali.³⁴⁾ U jednom slučaju za srebro prodato u Aleksandriji kupljeno je u Kairu dragog kamena i gema (prstenja).³⁵⁾ I u nekim drugim slučajevima 1513. godine prodavci srebra se nisu hteli orijentisati samo na Aleksandriju nego su krenuli u Kairo, i to u poslovnoj zajednici s nekim Jošuoem Jevrejinom.³⁶⁾

Najveća količina srebra izričito, pominjana u izvozu u Aleksandriju tokom druge decenije XVI veka, jeste isporuka pokojnog Nikole And. Nemanjića, umrlog u Aleksandriji, od 66 litara i 2 unče (pod bulom sv. Vlaha) u 47 komada uz drugih 18 libara, 9 unča i 45 aksade mletačke monete (in marcellis 1905).³⁷⁾ Prodaju u Aleksandriji srebra iz zaostavštine trgovaca umrlih u Dubrovniku moralo je da odobrava Malo veće³⁸⁾, kao god i prodaju kuća, parcela zemlje i vrednijeg pokretnog dobra (brodova i slično).

III Olovo

Olovo su Dubrovčani počeli da izvoze u arapske zemlje sredinom XIV stoleća, upravo pošto se grad sv. Vlaha oslobodio vrhovne vlasti Venecije. Krajem avgusta 1359, dubrovački oci su se obratili duždu, moleći posebnu dozvolu da brodovima mogu ploviti, kao i mletački podanici, tj. tražili su da im se podele slobode koje su nekad imali kao mletački vazali; posebno su molili za dozvolu da kapetan mletačkih galija koje su plovile u Aleksandriju može utovariti izvesnu količinu olova u Veneciji, a što bi mu predao dubrovački nobil Pavle Baraba. Naime, kapetan nije hteo da utovari to olovo, izgovarajući se da ne sme da ukrca ništa što nije vlasništvo mletačkih podanika.¹⁾

32) HAD, Div. canc. CVII, 76—78 (1517). — Isplata za mornare od 9. 771 akče izvršena je preko consulo, misser Christiano Zustignano.

33) HAD, Div. not. XC, 81'; Sent. canc. LXXVI, 152; Mob. ord. XXV, 156', 157 at, 160' at; XXVI, 2, 31' i 86.

34) HAD, Sent. canc. LXXV, 160—60' (1513); Sent. canc. LXXXVII, 38 (1511): 1400 rotula kod bibera činilo je 1624 dubrovačkih litara.

35) HAD, Sent. canc. LXXV, 160'.

36) HAD, Div. canc. CV, 46' — 7.

37) HAD, Div. not. XCII, 59 od 30. V 1515. — Ivan Božić (»Ekonomski i društveni razvitak Dubrovnika u XIV—XV veku«, Istorijski glasnik br. 1/1949,50) greši kad misli da se srebro slalo u Aleksandriju »većinom u polugama«; ono je slato u komadima, većim ili manjim.

38) HAD, Cons. min. XXXI, 39' (1512).

1) Monumenta ragusina II, Zagreb, JAZU, 1882, 285; J. Tadić, *Pisma i uputstva Dubrovačke republike*, knj. I, Beograd, SKA, 1935, 16—17; M. Medini, *Dubrovnik Gučetića*, Beograd 1953, 64—5 i 105; B. Krekić, *Dubrovnik i Levant*, 111.

Godine 1377. zabeležen je izvoz olova u Siriju.²⁾ Bariša Krekić, koji navodi da je izvoz olova u Aleksandriju i Siriju nekad ostvarivan i posredstvom Mlečana, nalazi da je taj izvoz u arapske zemlje interesantniji od dubrovačkog transporta ostalih metala iz Bosne.³⁾

Sledeći pomen pomenutog izvoza odnosi se na 1385. godinu. Kad je jedan brod išao po opštinske žitarice u Palatij (na zapadnoj maloazijskoj obali), odobreno mu je, jula 1385, da prethodno odveze neko olovo u Aleksandriju, pa da na povratku ukrca zrnevlja za državu.⁴⁾

Jedno dubrovačko trgovačko društvo (Bunići — Gundulić) ukrcalo je na jedan ankonski brod olova i bakra za Levant; u 231 komad olova velike mletačke mere bilo je 23.500 litara. Na pomenuti brod Luka Bunić je ukrcao još 714 šipaka olova (100.945 dubrovačkih litara; oko 36 tona) i 140 šipki bakra. Bunići su olovo dovozili iz Bosne.⁵⁾ Treba pretpostaviti da su ove znatne količine metala bile namenjene kakvoj arapskoj luci.

Godine 1410. nobil Nikola Gučetić je pošao u Aleksandriju sa 143.465 litara (u 1230 komada i komadića) olova za račun bosanskog kneza Raufa; trebalo je da se izbori za cenu od 6¹/₂ dukata po miljaru, te da sa tih 932 dukata kupi drugu robu, pa da je doveze u Dubrovnik ili drugde; zarada bi se delila popola.⁶⁾

Da bi se prebacivanjem veće količine olova u Aleksandriju postigla znatnija zarada, dvojica Zamanje i jedan Đurđević osnovali su, 30. avgusta 1427, kompaniju; obe strane su unele po 700 dukata i dogovorile se da kupe olova i druge robe, te da sve to Đurđević lađom Maroja Kasiličića prebaci u Aleksandriju; za novac dobijen od prodaje po dnevnom kursu trebalo je da kupi bibera i da se vrati u Dubrovnik.⁷⁾

Godine 1442. jedan ankonski pomorac dao je pod zakup četvorici Dubrovčana svoj brod za prenos olova i međa u Aleksandriju, uz dukat vozarine od milijara. U robu nalazila se i izvesna količina zlata i srebra, što bi bilo transportovano besplatno.⁸⁾ Jedna druga ankonska lađa godinu dana kasnije takođe je uzeta za prenos u Aleksandriju 90 milijara olova i ruja (scotanium); vozarina je iznosila 14 dukata od milijara.⁹⁾

Sredinom avgusta 1480. jedan španski brodar primio je od jednog dubrovačkog trgovačkog društva olova i glete za više od 650 dukata, s tim da to odnese u Aleksandriju i trampu za začine; njegova bi nagrada iznosila

---

2) B. Krekić, *Dubrovnik i Levant*, 110; B. Krekić, *Dubrovnik (Raguse)*, str. 218, br. 330.

3) B. Krekić, *Dubrovnik (Raguse)*, 121.

4) B. Krekić, *Dubrovnik i Levant*, 67, bel. 3.

5) HAD, Div. canc. XXVII, 233; I. Manken, *Dubrovački patricijat*, 154; B. Krekić, *Dubrovnik (Raguse)*, str. 228, br. 392.

6) HAD, Div. canc. XXXVIII, 136'; B. Krekić, *Dubrovnik (Raguse)*, str. 259—60, br. 585.

7) HAD, Deb. not. XIV, 139, — 40. — Iako su podaci o izvozu metala u arapske zemlje serije Debita Notariae značajni, na žalost nije ih zapazio Ignjat Voje u svojoj disertaciji »Kreditna trgovna u srednjovjekovnom Dubrovniku«, Sarajevo 1976.

8) HAD, Div. not. XXVI, 1'; B. Krekić, *Dubrovnik (Raguse)*, str. 327, br. 980.

9) HAD, Div. not. XXVII, 38' 39; B. Krekić, *Dubrovnik (Raguse)*, str. 332—33, br. 1015.

20⁰/₀ dobiti.¹⁰) Olovo izvezeno u Apuliju,¹¹) takođe, je, bez sumnje, išlo u arapske zemlje.

Jedan spor iz 1490 godine o transportu 12 milijara olova u Aleksandriju i kupovini bibera i začina za unovčenu svotu daje i neke pojedinosti o stanju pri prodaji u Aleksandriji: olovo se u luci premeravalo i računski prikazivalo u lokalnim kantarima; komisionar je uzimao 4⁰/₀ prodate vrednosti; mesni admiral ubirao je taksu koja je iznosila takođe oko 2¹/₂⁰/₀¹²) Jedan drugi dokumenat pak, daje sledeće podatke: veletrgovcima Arapima u Aleksandriji olovo je pri trampu za začine prodavano po 2¹/₂ dukata kantar olova a karanfilići (garofali) su preuzimali po 53 dukata kantar; gleta je pri razmeni za biber davana po 5 dukata kantar; pri premeravanju gubilo se 2⁰/₀ i više kod promene uobičajene velike dubrovačke mere u aleksandrijsku meru; dubrovački konzul na ime konzulatske takse ubirao je dukat na oko 20 kantara.¹³)

Jedan poslovni ugovor o prevozu olova i glete 1499. godine u Aleksandriju daje elemente vozarine: 1¹/₂ dukata plaćao se miljar, olovo je moralo biti čisto od drugih primesa (dare) a gletu drugih trgovaca ugovoreni pomoćnik nije mogao uzimati.¹⁴)

Jedna trampa u samom Dubrovniku marta 1491. vrlo je karakteristična: jedan padovanski trgovac, rodom iz Sijene, prodao je jednom Sarkočeviću jednog crnog dečaka iz berberskog Tripolisa za 3¹/₂ milijara olova velike mletačke mere.¹⁵) Dakle, olovo za crnog roba iz Magreba.

Odluka Veća umoljenih od 18. decembra 1492. o uskraćivanju izvoza od crkve zabranjenih predmeta za napadnu ili odbrambenu borbu najbolje pokazuje koliko je za dubrovačku trgovinu bio nužan izvoz olova i glete u arapske zemlje. Veće je, naime, potvrdilo zabranu izvoza gvožđa, čelika, drva, kopalja i slične robe, ali je prekršilo crkvene odredbe, te izuzelo olovo, gletu i »granu« (boju).¹⁶)

Taj izvoz je Dubrovačka Republika izuzela ne samo zbog prodaje vlastite robe nego još više zbog potrebe za artiklima sa Istoka. Na primer, jedan brod sa Šipana u jesen 1501. trebalo je da u Bejrut ponese devet litara olova i glete, za što je trebalo nabaviti sirijske potaše.¹⁷) Za Bejrut zbog potaše je krajem leta 1510. upućena veća količina — od 107 litara glete i olova, najveća koja se u to vreme uopšte beleži u izvozu.¹⁸)

Podaci o ceni olova su nešto oskudniji nego za srebro. Deset litara koje je trebalo izvesti u Aleksandriju, pogođeno je 1510. za po 7¹/₂ dukata mletački miljar.¹⁹) U Veneciji u leto 1507. godine 41¹/₂ litara (u 377 komada)

10) HAD, Div. not. LXV, 150; Ivan Božić, *Dubrovnik i Turska u XIV i XV veku*, Beograd 1952, 305.

11) HAD, Deb. not. LI, 65' (1487, Barleta, 84 dukata); Mob. ord. XII, 44 (1490).

12) HAD, Sent. canc. XLIX, 171—72.

13) HAD, Div. canc. LXXXIX, 1'—3 at (25. 320 rotula sa 492 komada olova; taksa konzula od 12 dukata i 16 majdina na 251 kantar).

14) HAD, Div. not. LXXVIII, 94—4' (bilo je 80 litara glete).

15) HAD, Div. not. LXX, 153.

16) HAD, Cons. rog. XXVII, 14.

17) HAD, Div. not. LXXX, 177.

18) HAD, Div. canc. CII, 102 — Olovo i gleta za potašu u Bejrutu 1512. godine:

HAD, Div. canc. CIII, 219'.

19) HAD, Sent. canc. LXXII, 46 od 19. III 1510; Mob. ord. XXIII, 34' at od 17. III 1510.

vredelo je 370 dukata.²⁰⁾ Vozarina za milijar olova ili glete iznosila je (1508, 1510) 1½ dukata, odnosno samo dukat za Bejrut (1512).²¹⁾

Na cenu prevoznine uticali su i troškovi oko obezbeđenja transporta zbog gusara ili nezgoda na plovidbi. To osiguranje je i u normalnim uslovi- ma iznosilo preko 10% cene koštanja olova.²²⁾ Dubrovčani, međutim, nisu bili neki moralni čistunci, te se nisu ustezali da od gusara prekupe oteto olovo.²³⁾ Godine 1508. i 1509. pirati su s jednog dubrovačkog broda opljačkali srebra, glete i druge robe.²⁴⁾

Prilikom prodaje olova, badema, ulja i neke druge robe, jedan trgovac je u svom testamentu (1511, u Aleksandriji) pomenuo neki poseban sporazum s mamelučkim sultanom.²⁵⁾ Bejrut, koji je tek 1510. postao privlačniji ušao je u sferu i dubrovačkog Katalonca Perota Torilje; on je u tom pravcu pored olova i glete izvezio i stipsu, mada je olovo i gletu izvezio i u Aleksandriju.²⁶⁾

Posle 1512. godine podaci o izvozu olova iz Dubrovnika u Aleksandriju su vrlo retki. Godine 1523. jedan dubrovački pomorac bio je prinuđen da preveze olovo koje je pripadalo kairskom turskom namesniku Mehmed-paši; ovome je Republika naložila da ode u Kairo i tu sačeka da mu se isplati vozarina.²⁷⁾ Dubrovački o.i su na isplati ustrajali ne zbog toga da se namiri šteta konkretnom brodaru nego da se ne bi uvrežio običaj da dubrovački pomorci, ako već moraju da primaju tranzit, da to bar ne rade besplatno

Razmena olova za lan u Aleksandriji pominje se i 1542. godine.²⁸⁾

IV Gleta

Gleta (terra gletta, terra ghetta) je olovni oksid (litarg) i nije imao veliku upotrebnu, a time i novčanu vrednost do polovine XV stoleća. Gleta je u velikim količinama dovožena u Dubrovnik iz Bosne (možda i iz Srbije) u vremenu od 1470. do 1520. godine i više je izvožena samo u Egipat i Siriju. Javlja se u poslovima i sama i zajedno s olovom. Kao i u slučaju Venecije, u većim količinama javlja se u prometu od 80-ih godina XV veka.¹⁾

Godine 1458. u jednoj pošiljci u Aleksandriju nalazilo se 28 kožnih mešina (utres, udri) glete i mletačkog (monetarnog) zlata za 130 dukata; tih četiri milijara glete trebalo je prodati po 10½ dukata milijar.²⁾ U samom Dubrovniku milijar glete za Aleksandriju plaćao se (1485) osam i 7½ dukata.³⁾

20) HAD, Mob. ord. XXI, 130 od 18. VIII 1507.

21) HAD, Div. not. LXXXVII, 186—6'; LXXXVIII, 160 (Peroto Torilje); Div. canc. CIII, 219' (30. VII 1512).

22) HAD, Div. not. LXXXI, 151' (15. VII 1502).

23) HAD, Mob. ord. XVII, 32 (2. III 1502).

24) HAD, Mob. ord. XXII, 74' (1509).

25) HAD, Test. not. XXXI, 131—35.

26) HAD, Div. not. XC, 94' (1512); LXXXVIII, 160 (1510).

27) HAD, Cons rog. XXXVII, 75 (ne govori se o relaciji prevoza tereta).

28) HAD, Sent. canc. CVII, 204.

1) B. Hrabak, »Prodaja proizvoda bosanskog rudarstva, 70. Netačno je mišljenje Ivana Božića da je gleta »Olovna ruda« (Dubrovnik i Turska, 65); teško da bi se i danas isplatio tranzit teške olovne rudače na tako velika rastojanja.

2) HAD, Div. canc. LXXXIV, 36'—7.

3) HAD, Div. canc. LXXXVI, 123; Div. not. LXVIII, 162.

Vreme potrebno da se gleta preveze, proda i da se kupi nova roba iznosilo je do osam meseci. Taj vremenski interval bio je posebno značajan kad bi se otopina uzimala na kredit, kao 1469. od Srebrničanina Vuka Bogdanovića.⁴⁾ U jednom slučaju pomenuti Bogdanović sa dva poslovna druga uzeo je brod pod najam za slanje glete na Istok (za 420 dukata); finansirao je i izvoz voća i oraha (za 900 dukata) iz Italije (Fiumo) u Aleksandriju i prevoz istočne robe u Brindizi.⁵⁾

Apulija je i za gletu bila česta usputna stanica pri plovidbi na arapski istok. Tu je gleti često dodavano ulje, takođe mnogo traženo u Egiptu.⁶⁾ Ponekad čak stoji da se gleta šalje samo u Apuliju,⁷⁾ no jasno je da su i ti kontingenti završavali u Aleksandriji. U jednom slučaju (1496) za gletu trebalo je u Monopoliju kupiti ulja,⁸⁾ opet, razume se, za plovidbu ka delti Nila.

Gleta je u Aleksandriji premeravana kantarima i velikim miljarima, pri čemu su manje merne jedinice u oba slučaja bile rotuli. U jednoj pošiljci u 106 buradi (barila) bilo je otopine za 35 velikih miljara i 94 rotula ili 176 kantara i 94 rotula. Za vozarinu je dato dva dukata od velikog miljara.⁹⁾ Dubrovački kancelar Silvestro Petronio (1489) 30 miljara dubrovačke mere smestio je u 99 barila, a svom komisionaru dao je i 120 dukata u majdinima da mu za sve to kupi bibera, cimeta, karanfilića i specijalnih retkih začina, finog pamuka i svilenih tkanina; prevoznina ga je došla samo dukat po miljaru. Ta gleta je trebalo da se proda po $3\frac{3}{4}$ dukata za kantar. Komisionar Cvetko and. Jelić, međutim, gletu kao i neko olovo predao je na prodaju senzalima Đirentincu Đovaniju Anđeli i Rubinu Jevrejину, koji su mu dali svega $3\frac{1}{4}$ dukata po kantar, i to u trampu za biber i neke druge, nepredviđene začine.¹⁰⁾

Pri premeravanju u velike aleksandrijske miljare pomorci su reklamirali, tražeći dvostruku vozarinu.¹¹⁾

U vezi s transportom glete javila se dosta značajna proizvodnja posebnih buradi (barili, vegeti) za smeštaj glete, kao i slična fabrikacija buradi za prevoz ulja, takođe u istu luku. Ta burad su obično primala 40 do 60 litara otopine, a poručivana su i po 150—200 komada.¹²⁾

4) HAD, Deb. not. LIII, 2.

5) Isto, 2'; Div. not. LXIX, 104'—5 (1489).

6) HAD, Div. canc. C, 155'—6 (1508).

7) HAD, Deb. not. LI, 166' (1487); Div. not. XCVII, 104 (1523); LXXXIII, 55' (sajam u Trani); Div. canc. XCVIII, 76—6' (gleta Gorazdanina za Bari, 1504); CXIX, 81'—82 (gleta i druga roba za Mesinu, 1531).

8) HAD, Mob. ord. XV, 27.

9) HAD, Mob. ord. XII, 124 (1490).

10) HAD, Div. canc. LXXXVII, 123 i Sent. canc. L, 146'—7 (11. TII 1491); LI, 175—77' (7. IX 1492). — Na tužbe Petronija, prevoznik je tražio doplatu vozarine, tvrdeći da mu je za gletu dao samo polovinu isplate, te tražeći još 33 dukata i 9 groša (HAD, Sent. canc. LII, 227 od 18. XII 1493). Vidi i novi zahtev; Sent. canc. LII, 67—68' (15. V 1493).

11) HAD, Mob. ord. XIV, 203 at (1495): 44 $\frac{1}{2}$ velikih miljara u 125 barila; naknadni zahtev za još 80 mletačkih dukata prevoznine.

12) HAD, Div. not. LXXVI, 4' (1496); LXXXIII, 26 (1503); LXXXIV, 11 (1050); LXXXVI, 14 LXXXVII, 86' LXXXVIII, 126 i 166; Div. canc. LXXXVI, 14 (1487), 182 (1489), 201, 232; XCVII, 88 (1504); CII, 62' (Peroto Torilje); Deb. not. LII, 193 (200 komada od 60 litara); LVII, 14 (1495). — Ipak, još i 1496. pominju se utresi upotrebljeni 1485. godine (Mob. ord. XV, 64).

Po dolasku u Aleksandriju, gleta je sklanjana u magacine. No i pored toga što su komisionari dobijali ključeve, bilo je šteta od krađe. U jednom slučaju (1494), umesto 400 dukata komisionar je prodavcu u Dubrovniku na sudu predao — ključeve skladišta.¹³⁾

Potaša se dobijala za olovo i gletu u Siriji. Međutim, potaša se, uz biber, javlja kao razmenjena roba za gletu i olovo i u Aleksandriji.¹⁴⁾ Izuzetno, mletačkim lađama, gleta je upućivana i u Berbersku.¹⁵⁾ U jednom slučaju (1510) pominje se neodređeno prevoz otopine ad partes Ponentis¹⁶⁾, gde opet na prvom mestu dolaze arapske oblasti.

Ponekad početkom XVI veka, kad se razvila proizvodnja glete za izvoz, začuđuju primeri vrlo niske cene glete namenjene izvozu u Aleksandriju. U jednom slučaju, jula 1511, ona je obračunata samo po $5\frac{1}{3}$ dukata dubrovački miljar.¹⁷⁾

Turci u Bosni i u kopaoničkoj i novobrdsko-janjevskoj oblasti nisu bili osetljivi na izvoz gledne otopine, te se ona dovozila u Dubrovnik kopnom ili morem iz Lješa. Poslednji poslovni nalog za transport glete u Aleksandriju registrovan je juna 1534. godine.¹⁸⁾

V Ostali metali i minerali

Postoji samo jedan slučaj izvoza u Aleksandriju bakra, inače mnogo traženog i skupog i u Dubrovniku. Prenos se odnosi na 1389. godinu i pokazuje značajnu količinu — 4.864 komada sa 68 miljara plus 140 komada sa $1\frac{1}{2}$ miljara.¹⁾

Izvoz gvožđa iz Dubrovnika u Aleksandriju takođe je bio redak. Godine 1373. Republika je od pape Grgura XI tražila da joj se odobri upućivanje dva broda godišnje u tu luku, razume se bez sekvestra nad transportom tvrdog metala.²⁾ Godine 1495. beleži se izvoz 600 litara gvožđa, pored glete u Monopoli.³⁾ Nije, međutim, pouzdano da li je ta mala količina sigurno odvezena u Aleksandriju. Uopšte, gvožđe koje se eventualno izvozilo u arapske zemlje nije poticalo iz Bosne, nego iz alpijskih oblasti.

Pojava bosanskog auripigmenta na dalmatinskom primorju u XVI, XVII, ali čak i u XVIII veku posebno je karakteristična. Kao i kod glete, i tu su Turci bili liberalniji kod izvoza, jer nisu bili dorasli da ga prerađuju i upotrebljavaju. Taj redak mineral pojavio se u trgovini s Aleksandrijom i Sirijom tek sredinom XVI veka i najduže se masovnije zadržao u prometu. Dubrovački dokumenti o auripigmentu, na žalost, odnose se samo na osiguranje prevoza u Aleksandriju, Bejrut i Tripoli, a osiguranja predstavljaju dokumente siromašne u pogledu poslovnih odredaba. Linija za Siriju je vodila i iz Mesine.⁴⁾

13) HAD, Sent. canc. LIII, 19—19'.

14) HAD, Div. not. LXXVIII, 94—94' (1499).

15) HAD, Deb. not. LIII, 199 (1491).

16) HAD, Div. canc. CII, 78'.

17) HAD, Deb. not. LXVIII, 96'—7.

18) HAD, Div. not. CII, 159—9'.

1) I. Manken, n. d., 154; B. Krekić, *Dubrovnik (Raguse)*, str. 228, 392.

2) B. Krekić, *Dubrovnik (Raguse)*, str. 212—3, br. 304.

3) HAD, Mob. ord. XV, 27.

4) HAD, Div. not. CVII, 275—5' (1546); Div. canc. CXXXII, 219'—21.

Prilikom jednog transporta različite robe jednog Venecijanca, zainteresovanog da u velikoj aleksandrijskoj luci nabavi kože (s isplatom menicom u Firenci, Londonu i Antverpenu) (1564), među drugom robom nalazila su se i osam sanduka »auripigmenti rubri«.⁵⁾

Po boji sličan auripigmentu bio je živin mineral cinabarit. Postoji jedan podatak iz 1507. godine da je olovo pomešano s cinabaritom (plumbum cinabarii) na nekoj ankoskoj lađi upućivano u Aleksandriju.⁶⁾

Slično crvenkasto masne boje bio je i crvac (krmez), koji mineraloški predstavlja realgar (hrmza). Intenzivna i skupa boja crvca dosta je tražena u Aleksandriji za bojenje raznih svilenih tkanina (brodatti de Alessandria⁷⁾ ili dosta traženih i karakterističnih svilenih pokrivača.⁸⁾

U literaturi je izneseno mišljenje da se bosanski i srbijanski crvac preko Dubrovnika izvezio u Aleksandriju u vremenu od 1440. do 1446. godine.⁹⁾ Dokumentarne potvrde o tome nisu nađene, pa ni navedene.

Neke metale Dubrovčani nisu mogli izvoziti iz Bosne, jer ih je sama Turska nabavljala sa strane, na primer' čelik, kalaj i, navodno, mesing (1580) iz Engleske.¹⁰⁾

* * *

Kao što se moglo videti, iz Dubrovnika su neposredno ili preko Apulije, u Aleksandriju, Siriju i izuzetno u Berbersku izvoženi svi značajniji metali, otopine i minerali. Minerali koje Egipćani nisu, svakako, znali da prerade u metal, možda su imali posebnu upotrebu. Ti proizvodi bosanskog i srbijanskog rudarstva javljaju se u prometu u različito vreme i u vrlo različitim količinama. Izvestan broj isporuka metala nije bliže označen, jer je u dokumentima uopšteno označeno osiguranje. U prodaji pomenutih artikala učestvovali su i neki Italijani (Mlečani, Firentinci), a od domaćih trgovaca naročito Jevreji. Za transport su, pored dubrovačkih, upotrebljavani i strani, češće ankonški brodovi. Proizvodi rudarstva su trampljeni ili kupo-prodajom zamenjivani za razne proizvode — najviše biber i druge začine, ali i za lan, potašu, već prema običajima pojedinih poslovnih periodnih konjunktura. Zamenjena roba stizala je u Mesinu i u zonu Jadrana, a samo izuzetno daleko na Zapad, u Francusku, gde se roba prodavala, te su se za dobijen novac nabavljale u Engleskoj tkanine. Od ove trgovine znatnu su korist imali pomorci i komisionari, često i otresiti mornari. Koristi je imala i Bosna, ali najmanje. Taj je izvoz prekinut ne samo zabranama u Bosni nego i promenama, dolaskom u Egipat i Siriju Turaka Osmanlija.

5) HAD, Div. canc. CL, 130.

6) HAD, Cons. min. XXIX, 188'.

7) HAD, Div. canc. CLV, 40'—1 at (1569).

8) HAD, Div. canc. LXXXVII, 7 (1489) i CXLVII, 139' (1561).

9) I. Božić, *Dubrovnik i Turska*, 306. — Usporedi: B. Krekić, *Dubrovnik i Levant*, 11.

10) J. W. Zinkeisen, *Geschichte des osmanischen Reiches in Europa*, III Then, Gotha 1855, 422.

ZUSAMMENFASSUNG

METALLE UND LÖSUNGEN AUS BOSNIEN UND SERBIEN AUF DEN MÄRKTEN DER ARABISCHEN LÄNDER IM XIV UND XV JAHRHUNDERT

Metalle und Lösungen aus dem serbischen und bosnischen Staat wurden im Laufe des reifen Mittelalters nach Dubrovnik, und von dort nach Venedig und anderwärts nach Italien und die Levante (Alexandrien und Syrien), ausnahmsweise auch nach Maghreb ausgeführt. Der Metallexport in die an erzarmen arabischen Länder geschah zwar zu einer Spätzeit, war aber vom historischen Standpunkt aus gesehen, besonders wichtig ist. Metalle und Lösungen waren besonders verlockend für arabische und jüdische Handelsleute, die sonst als grösste Gewürzhändler aus dem Orient galten. Die Anwesenheit der Ragusaner in Alexandrien wurde im ersten Viertel des XIII Jahrh., und in Syrien seit dem Jahr 1332., festgestellt. Die Ragusaner haben ihre Beziehungen mit Aegypten 1358 erneuert, und die päpstliche Genehmigung für den Handel mit den »ugläubigen« Ländern 1373 erworben.

Das Eisen aus welchem die Sarazenen ihre Waffen herstellten, und dessen Ausfuhr grundsätzlich permanent verboten war, haben die Ragusaner nie ausgeführt. Für das Kupfer, das für die damalige Ausrüstung ebenso wichtig war, hatte die Exporteure ebenso wenig interessiert, schon deswegen weil es auch in den Lagern von Dubrovnik teuer war. Für die Ausfuhr nach Aegypten und Syrien wurde, also, das Silber und das Blei, aber auch die Lösung des Bleioxyds, *Terra gletta*, bevorzugt.

Das Gold war das erste Metall das 1280 in den für Alexandrien bestimmten dubrovniker Schiffsladungen ausdrücklich erwähnt wird. Sie kontaktierten auch sonst reger mit Alexandrien, als mit Syrien, wo die Venezianer überwiegen. Das Gold und andere Metalle wurde oft nicht direkt aus Dubrovnik, vielmehr aus Apulien exportiert, wo die meisten Frachtgüter für den Osten aufgestellt wurden. Das Gold wurde sonst in kleineren Mengen ausgeführt, gewöhnlich zusammen mit dem Silber, manchmal in Form venezianischer Münzen.

Das Silber wurde bis zur Mitte des XV Jahrhunderts in grösseren Mengen, in Blöcken oder als Schmuck, eingeführt. Da manchmal auch Silber schlechter Qualität ausgeführt wurde, wurde in Alexandrien ein spezieller Technologe eingesetzt, welcher die Bonität des Silbers nachprüfte. Dieses Metall wurde auch in den Jahren 1463—1517 relativ reichlich eingeführt, obwohl die Türken die Ausfuhr aus ihrem Gebiet verboten hatten. Für das Silber wurden in verschiedenen Dezennien verschiedene Erzeugnisse gekauft: bevorzugt wurde dabei der Pfeffer und Gewürze, weniger der Flachs und die Pottasche (aus Syrien), ausnahmsweise auch Edelsteine (in Kairo). Dokumente in Dubrovnik bieten die Möglichkeit die Silberpreise in Aegypten zu verfolgen.

Mit der Bleiausfuhr nach Alexandrien haben die Ragusaner um die Mitte des XIV Jahrhunderts begonnen, und nach Syrien seit dem Jahr 1377. Diese Ausfuhr wurde sogar nach der türkischen Eroberung Serbiens und Bosniens nicht eingestellt. Das Blei wurde manchmal in Maghreb gegen die Sklaven getauscht. Die Ragusaner haben 1492 das Blei und Bleioxyd aus dem Ausfuhrerbargo ausgenommen, trotzdem die Katholische Kirche das Blei jener Ware zählte, die den »Ungläubigen« nicht verkauft werden durfte. Der Hafen von Beirut wurde erst 1510 für die Ragusaner Bleiexporteure interessant. Damals bestand ein spezielles Abkommen einiger Ragusaner Händler mit dem Sultan der Mameluken über den Verkauf von Blei, Oel und Mandeln. Ein Tausch des Bleis gegen Flachs wird 1542 in Alexandrien erwähnt.

Das Bleioxyd wurde von 1477 bis 1520 in grossen Mengen aus Bosnien nach Dubrovnik eingeführt, und wurde von dort meistens nach Aegypten und Syrien weitergeleitet. Die Türken hatten für diese Ware kein Interesse, und somit gestatteten sie ihre Ausfuhr. Sie erscheint im Handel zusammen mit Blei, aber auch allein. Es vergingen fast 8 Monate bis das Bleioxyd transportiert, verkauft und dafür neue Ware angeschafft werden konnte. Es wurde zuerst im Bälgen später

in speziellen Fässern transportiert. Getauscht wurde es gegen Gewürze, Baumwolle, Pottasche, aber auch gegen seidene Stoffe. Der letzte Transit für Alexandrien wurde 1534 registriert.

Das bosnische Auripigment erscheint im dalmatinischen Küstengebiet im XVI, XVII, aber auch im XVIII Jahrhundert. Im Bezug auf seine Ausfuhr waren die Türken tolerant, da sie der Verarbeitung dieses Metalls nicht gewachsen waren. Es erscheint im Handel mit Alexandrien erst um die Mitte des XVI Jahrhunderts, erhielt sich aber für lange Zeit im Verkehr. Die Ausfuhr nach Syrien führte über Messina. Der Farbe nach waren ihm ähnlich Zinabarit und das Carmisium (Realgar), die auch manchmal, aber in kleineren Mengen, nach Alexandrien ausgeführt wurden. Das teure Carmisium diente wahrscheinlich für das Färben der Seidenstoffe.